

Йосип БЕСКИД

КОШТОРИСНО-БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ РИНКУ

Кошторисно-бюджетним фінансуванням називається забезпечення державними грошовими коштами установ і організацій невиробничої сфери (соціально-культурної, оборонної, органів державного управління).

Вони отримують кошти на своє утримання із бюджету на підставі фінансових документів, які називаються кошторисами доходів і видатків. Таким шляхом фінансується майже вся невиробнича сфера суспільства, яка на противагу підприємництву зветься бюджетною сферою, а установи й організації, що діють у цій сфері, є бюджетними установами.

У бюджетну сферу згідно з функціональною структурою видатків бюджетів України входять:

- державне управління;
- судова влада;
- міжнародна діяльність;
- фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу;
- національна оборона;
- правоохоронна діяльність і забезпечення безпеки держави;
- освіта;
- охорона здоров'я;
- соціальний захист і соціальне забезпечення;
- культура і мистецтво;
- засоби масової інформації;
- фізична культура та спорт.

Існування і функціонування цих установ та організацій – необхідна умова розвитку суспільства, особливо в умовах ринкових відносин, коли науково-технічний прогрес охоплює всі форми матеріального виробництва і створює необхідні передумови для всебічного розвитку особистості.

Багаточисельним підрозділом кошторисно-бюджетного фінансування є соціально-культурні заходи, які охоплюють освіту, культуру, охорону здоров'я, фізичну культуру, заходи у сфері молодіжної політики і соціальне забезпечення.

У теперішніх умовах держава виділяє на ці потреби недостатньо коштів, фінансує їх за залишковим принципом, що призводить до скорочення діяльності цієї сфери.

В умовах ринку фінансування соціально-культурних заходів зазнало значних змін. Нині, поряд із бюджетними коштами активним джерелом фінансування є позабюджетні кошти, в основному – доходи від підприємницької діяльності. Розглянемо фінансову ситуацію у сфері соціально-культурної діяльності держави на прикладі фінансування освіти й охорони здоров'я.

Право на отримання освіти – одне з головних і невід'ємних конституційних прав громадян України. Одночасно введено поєднання безкоштовної і платної освіти в освітніх закладах України.

Громадянам України гарантовано отримання безкоштовної загальної і на конкурсній основі безкоштовної професійної освіти в державних освітніх установах, якщо освіту даного рівня громадянин отримує уперше.

Фінансування освітніх установ здійснюється на підставі державних (у т. ч. відомчих) і місцевих нормативів фінансування, визначених із розрахунку на одного учня, студента та на виховання за кожним типом і видом освітньої установи. Установлено порядок, згідно з яким не використані в поточному році фінансові ресурси не можуть бути вилучені з освітніх установ або зараховані до обсягу фінансування на плановий рік.

Як було сказано, поряд з безкоштовною освітою допускаються платні додаткові освітні послуги (у вигляді навчання за додатковими програмами; викладання спеціальних дисциплін і циклів; репетиторство та інші послуги), але всі вони повинні бути додатковим видом занять після виконання освітніх програм і державних освітніх стандартів. Ці послуги не належать до підприємницької діяльності.

У теперішніх умовах загальноосвітні школи переважно є державними, тобто бюджетними установами. Для визначення видатків кожної школи беруть кількість класів і кількість учнів, які навчаються у них. Клас – основний показник встановлення видатків школи. Від кількості класів залежить певна частина видатків школи. Основні з них – заробітна плата вчителям, адміністративно-обслуговувальному і навчально-допоміжному персоналу. Решту коштів витрачають на канцелярські та господарські потреби, капітальні затрати та ін.

У сільських школах з малою кількістю учнів нормативи фінансування повинні забезпечити всі видатки школи незалежно від їх кількості.

Порядок фінансування державної освітньої установи визначається відповідним Типовим положенням.

Крім бюджетних джерел фінансування, які є основними, законодавство допускає залучення додаткових фінансових, у т. ч. валютних, коштів у вигляді плати за додаткові освітні послуги, а також добровільні вступи та цільові внески юридичних і фізичних осіб, у т. ч. іноземних.

Різноманітність джерел фінансування визначає і порядок фінансово-господарської діяльності освітньої установи.

В умовах ринкових відносин значно змінились умови фінансування навчальних закладів. Безкоштовна освіта гарантується громадянам України, які проходять конкурси, і якщо освіту даного професійного рівня громадянин отримує уперше. Основними показниками, що визначають загальну суму на фінансування навчальних закладів, є кількість студентів і груп окремо денного, вечірнього і заочного навчання. Студенти, які навчаються у державних навчальних закладах на підставі чинних нормативів, забезпечуються стипендіями, місцями у гуртожитках та інтернатах, пільговим чи безкоштовним харчуванням і проїздом на транспорті, іншими видами пільг і матеріальної допомоги.

В організації і фінансуванні освітніх установ важливу роль відіграють засновники. Ними можуть бути:

- а) органи державної влади та управління, місцевого самоврядування;
- б) вітчизняні, іноземні підприємства, установи всіх форм власності, їх об'єднання й асоціації;
- в) вітчизняні, іноземні громадські та приватні фонди;
- г) громадські та релігійні організації, зареєстровані на території України;
- д) громадяни України та інших держав.

Допускається створення освітньої установи кількома засновниками. Відносини між засновником і освітньою установою визначаються договором, у якому передбачені порядок і умови фінансового забезпечення освітньої установи.

Видатки на утримання навчального закладу складаються в основному із заробітної плати професорсько-викладацькому складу й адміністративно-господарському персоналу, стипендії – студентам, затрат на виробничу практику та відрядження, придбання підручників та наукової літератури т. ін.

В умовах розвитку ринку особливого значення набувають підготовка та перепідготовка

кадрів вищої і середньої кваліфікації. Приватизація державних та комунальних підприємств, зростання безробіття, створення комерційних структур і відповідно нових робочих місць та посад потребують нових соціально-економічних і технічних знань, постійного підвищення кваліфікації. У даний час широкого розвитку набула післявузівська освіта. При державних вищих навчальних закладах, а також самостійно створюються інститути, факультети, спеціальні відділення, коледжі, курси та ін., які організують платне навчання і за рахунок цих коштів самі себе утримують.

Органи державної влади й управління мають право створювати освітні заклади елітного типу для обдарованих дітей, підлітків і молоді. Для даних установ забезпечується понаднормативне фінансування за рахунок коштів засновника.

Основне місце у системі соціально-культурних заходів займають засоби масової інформації, перш за все державне радіомовлення і телебачення. Пояснюється це тим, що значна частина засобів масової інформації (у т. ч. радіо і телебачення) діє на платній комерційній основі та має значні фінансові ресурси, а та частина видатків, яку не покривають власні доходи, забезпечується за рахунок державної підтримки, тобто фінансується за рахунок бюджетних коштів. У цих установах фінансові відносини будуються за методом балансу (у т. ч. відносини з фінансовими органами й установами комерційних банків).

Видатки на охорону здоров'я займають важливе місце у загальному обсязі фінансування соціально-культурних заходів і складаються із затрат на утримання лікувально-профілактичних і санітарно-епідеміологічних установ та проведення відповідних заходів з оздоровлення громадян України.

Організація охорони здоров'я в Україні здійснюється за допомогою трьох основних систем: державної, місцевої і приватної.

До державної системи охорони здоров'я належать освітні, лікувально-профілактичні і науково-дослідні установи, фармацевтичні підприємства та організації, аптечні установи та ін., які є державною власністю і підпорядковані органам управління державної системи охорони здоров'я.

У державну систему охорони здоров'я входять також лікувальні установи та підприємства, які створені або створюються міністерствами, відомствами, державними підприємствами поза Міністерством охорони здоров'я України.

До місцевої системи охорони здоров'я України належать місцеві органи управління охороною здоров'я і всі лікувально-профілактичні, аптечні установи, установи судово-медичної експертизи й освітні установи, які перебувають у комунальній власності.

Місцеві органи управління охороною здоров'я на підвідомчій території здійснюють контроль за якісним наданням медичної допомоги підприємствам, установам та організаціям державної, місцевої, приватної систем охорони здоров'я, а також особам, які займаються приватною медичною практикою.

Фінансування діяльності підприємств, установ та організацій місцевої системи охорони здоров'я здійснюється за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів, цільових фондів, інших джерел, не заборонених законодавством України.

Приватна система охорони здоров'я допускається законодавством України. До неї належать лікувально-профілактичні й аптечні установи, майно яких знаходиться у приватній власності, а також особи, які займаються приватною медичною практикою.

Приватна система охорони здоров'я створюється і фінансується приватними підприємствами, установами й організаціями, а також фізичними особами.

Незалежно від форм власності більша частина видатків на охорону здоров'я спрямовується на фінансування лікувально-профілактичних установ і заходів як основної організаційно-правової форми медичного обслуговування в Україні. У цю групу входять лікарні, поліклініки,

амбулаторії, диспансери і т. ін. Серед усіх медичних закладів провідне місце займають стаціонарні установи. На них витрачається більше половини грошових коштів, що виділяються на охорону здоров'я.

При плановій медицині в колишньому СРСР головним показником розрахунку видатків на утримання стаціонарних медичних закладів була кількість у них ліжок. Показник «ліжко-день» дозволяв визначити видатки на одного хворого протягом року. Кількість ліжок у медичних закладах загалом в Україні дає можливість оцінити рівень медичного обслуговування населення.

Видатки медичних закладів складаються головним чином із видатків на заробітну плату медичному й адміністративно-господарському персоналу, харчування за нормами залежно від типу установ, придбання медикаментів та ін.

Система охорони здоров'я України в цілому фінансується з різних джерел. Вони можуть бути згруповані у такій послідовності:

- а) кошти бюджетів усіх рівнів;
- б) кошти цільових фондів, призначені для охорони здоров'я громадян (напр. фонди, пов'язані з аварією на ЧАЕС та ін.);
- в) кошти державних підприємств, організацій та інших господарських суб'єктів, громадських об'єднань;
- г) кредити банків;
- д) безповоротні та благодійні внески і пожертвування. Ці внески є добровільними, вони можуть надходити від вітчизняних і зарубіжних як юридичних, так і фізичних осіб;
- е) інші джерела, не заборонені законодавством України.

Поряд із медичними закладами, які обслуговують населення за місцем проживання, існують відомчі для працівників відповідної галузі господарства й управління.

Відомча медицина фінансується, як правило, із Держбюджету і проходить за кошторисними документами своїх міністерств і відомств. У цілому в Україні охорона здоров'я фінансується з різних джерел.

Значна частина фінансування соціально-культурних заходів забезпечується за рахунок позабюджетних фондів, в основному Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України, Державного фонду сприяння зайнятості населення України. Усі державні позабюджетні фонди у своїй сукупності становлять значну суму грошових коштів, їх умовно можна назвати другим бюджетом держави. Серед цих фондів найбільш значним є Пенсійний фонд України.

За рахунок Пенсійного фонду України виплачуються пенсії перш за все за старістю, інвалідністю, у разі втрати годувальника. Крім цього, проводяться компенсаційні виплати непрацюючим працездатним особам, які доглядають за непрацездатними громадянами; виплата пенсій громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон; виплата ритуальних допомог.

До того ж із коштів Пенсійного фонду України виплачуються державні пенсії, які фінансуються за рахунок коштів Держбюджету, до котрих належать пенсії військово-службовцям, їх сім'ям; компенсації, пов'язані з аварією на Чорнобильській АЕС, витрати щодо доставки пенсій; заходи з підготовки та перепідготовки кадрів; капітальні вкладення і проектні роботи.

Із фонду соціального страхування України фінансуються такі страхові заходи: виплата допомоги тимчасово непрацездатним; допомоги вагітним та при пологах, допомоги по догляду за дитиною до відповідного віку; допомоги при народженні дитини та ін.

Інша частина фонду соціального страхування України витрачається в основному на санаторно-курортне обслуговування громадян і членів їх сімей.

Державний фонд сприяння зайнятості населення України призначений для надання допомоги безробітним і фінансування заходів, пов'язаних із безробіттям. Вони витрачаються на професійне навчання і соціальну адаптацію, організацію громадських робіт і підтримку робочих місць, на виконання програми матеріальної підтримки безробітних та ін.

До того ж усі позабюджетні фонди здійснюють організаційні видатки та видатки на утримання свого апарату управління.